

811.163.41'42

811.163.41'27

<https://doi.org/10.18485/sj.2021.26.1.14>

СВЕТЛАНА М. СЛИЈЕПЧЕВИЋ БЈЕЛИВУК*
Институт за српски језик САНУ

Оригинални научни рад
Примљен: 13. 10. 2020.
Прихваћен: 12. 1. 2021.

МАРИНА М. НИКОЛИЋ**

Институт за српски језик САНУ;
Универзитет у Приштини
с привременим седиштем у Косовској Митровици
Филозофски факултет

ЈАВНИ ДИСКУРС У ПЕРИОДУ ЕПИДЕМИЈЕ КОВИДА***

У раду се из угла критичке анализе дискурса проучава српски јавни дискурс у време пандемије, изазване наглом појавом и ширењем болести ковид 19. У фокусу су новине које се очитују на лексичком и текстуалном нивоу. Циљ овог рада је утврдити на који начин долази до промена у речнику и које су последице тих промена, као и размотрити специфичности структуре текста, с посебним освртом на форме обраћања, именовање актера, посебне персуазивне и манипулативне технике итд. Рад представља допринос широј слици глобалног утицаја корона вируса на језике узев у целини.¹

Кључне речи: јавни дискурс, ковид 19, персуазивност, манипулативност, српски језик

* s.slijepcevic@gmail.com

** marinanikolic769@gmail.com

*** Овај рад финансирало је Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије према Уговору број 451-03-68/2020-14/200174 који је склопљен са Институтом за српски језик САНУ.

¹ Да је овакво истраживање у српском језику не само актуелно и научно провокативно него и нужно потребно, показује и све већи број научних окупљања (конференција, вебинара и сл.), који за тему имају језик у време пандемије ковида 19. Један такав онлајн скуп одржао се у организацији Европске федерације националних института за језик (EFNIL), чији је придружени члан и Институт за српски језик САНУ, 30. септембра и 1. октобра 2020. године под називом *Језик у корона кризи (Language in the corona crisis)*.

1. УВОД: ПРЕДМЕТ, МЕТОД И КОРПУС ИСТРАЖИВАЊА

Под јавним дискурсом подразумева се употреба језика у друштву путем писаних и изговорених текстова у најразличитијим медијима, дневној и недељној штампи, телевизији, радију, на интернету (Силашки и др. 2009). Судаћи према ономе што је ушло у грађу за монографију *Јавни дискурс Србије* (Силашки и др. 2009), постоје, заправо, најмање две врсте дискурса које чине јавни дискурс:

1. медијски дискурс
2. политички дискурс.

Овome се мора придодати дискурс друштвених мрежа и портала као периферни у односу на централно (типично) одређење јавног дискурса. Оваква поставка има упориште у Сколоновом приступу јавном дискурсу (Сколон 2008), који се базира на трима тежиштима: 1. јавни дискурс увек је и инхерентно политички; 2. носиоци различитих улога у политичком процесу могу бити на мањим или већим позицијама моћи; 3. сви учесници у јавном дискурсу (дакле, и обични грађани, они чији се глас чује само као реакција на примарни јавни дискурс) користе у мањој или већој мери манипулативне и/или персуазивне технике како би постигли неки циљ или победили у некој расправи, истовремено залажући се за објективно, отворено и демократско друштво у коме се спроводе демократски процеси и у складу с таквом атмосфером доносе одлуке.

Јавни дискурс се не може никако посматрати изоловано од околности у којима настаје,² будући да се на српском говорном подручју велики део периода епидемије поклапа са периодом изборних кампања, односно с интензивирањем убеђивачких активности свих актера. Стога је циљ анализирати све језичке одлике које имају убеђивачки карактер, а које су тематски мање или више везане за вирус. Овако јака контекстуална условљеност, поред језичко-стилске анализе, захтева и дескриптивну, критичку интерпретацију резултата будући да је језик у оваквим оквирима коришћен тако да услови деловање рецепијената.

У време пандемије као најчешће наметнуте су се теме везане за ковид: ширење вируса, начин сузбијања, предузимање мера. Медији су у фокус ставили конференције за штампу, путем којих су се обраћали лекари и политичари, чланови такозваног Кризног штаба. Наиме, Влада Републике Србије је 13. марта 2020. године донела Закључак о образовању Кризног штаба за сузбијање заразне болести COVID-19 (скраћено Кризни штаб), а чланове тог штаба сачињавали су представници извршне власти (председница Владе,

² Међусобно су условљене три кључне компоненте при проучавању регистра: ситуациони контекст, језичке одлике и њихов међусобни однос (Бајбер/Конрад 2019).

министри здравља, полиције, просвете, омладине и спорта, културе и информисања итд.) и представници одговарајуће струке (епидемиолози, вирусолози, микробиолози, плумолози и др.).

Корпус за наше истраживање доминантно чине поменуте конференције за новинаре (скраћено КЗН), које су се у једном периоду одржавале свакодневно, а касније спорадично, али континуирано и доследно бивале преносене на свим телевизијама с националном фреквенцијом у Србији. Осим тога, у истраживање улазе и специјалне тематске емисије посвећене болести ковид 19 које су емитоване на РТС-у (*Око, Упитник*), ТВ Прва (*Прва тема*) и другде, као и остале информативне емисије, доминантно на јавним сервисима (РТС, РТВ) и другим комерцијалним националним телевизијама и телевизији Н1. Као контролни корпус користили смо медијске портале на интернету (rts.rs, rtv.rs, politika.rs, novosti.rs, rs.n1info.rs итд.) и њихове званичне канале на Јутјубу. Конференције за новинаре и телевизијске специјализоване и информативне емисије учиниле су нам се као добар извор за проучавање дискурса, будући да нам омогућавају анализу и невербалног аспекта комуникације, који би на другом материјалу било тешко или немогуће истражити. С друге стране, потенцијална делотворност језика (вербалног и невербалног)³ политике и струке омогућена је добром распрострањеношћу, и хоризонталном (на целој територији Србије) и вертикалном (сви друштвени слојеви). Корпус временски можемо локализовати на период март–август 2020. године, дакле, од почетка епидемије код нас до данас.

Катнић-Бакаршић испитује манифестације моћи у различитим типовима дискурса: судском, академском, политичком, медијском, разговорном и дискурсу здравства најпре истичући разлику између социјалне и индивидуалне моћи, а затим доводећи социјалну моћ у директну везу са манипулацијом: „Будући да је моћ у вези са способношћу увјеравања, дакле, с реторичким вјештинама говорника, људи који ’умију употребљавати лингвистичке вјештине како би придобили друге за неку точку гледишта’, вјеројатније ће добити моћ; с друге стране, то се не односи на ситуације, државе и културе гдје сила одлучује, већ тамо где се бар донекле ради о демократији” (Катнић Бакаршић 2012а: 17). Ауторка примећује и да се истраживања критичке анализе дискурса углавном баве проучавањем социјалне моћи и манипулативних стратегија, те отуда мотивација за анализу и социјалне и индивидуалне моћи у различитим типовима текстова (од свакодневне конверзације до књижевног дискурса и академског излагања). Ако се узме у обзир разлика између директне и индиректне моћи, јасно је да кључну улогу у овој подели игра социјална улога говорника, с обзиром на то да као пример за директну моћ Катнић-Бакаршић

³ Овде се мисли на персуазивни и манипулативни потенцијал говорног понашања, што ће такође бити предмет нашега истраживања.

наводи команде коју издаје врховни командант војске или судске пресуде, а као примере дискурса с индиректном моћи наводи дискурс медија и говора политичара. У време ванредног стања проглашеног због епидемије ковида 19, почела је да јача директна моћ јавног дискурса, те су се језичке одлике повиновале тој спреси.

Норман Ферклаф издава три аспекта при проучавању дискурса:⁴ дескрипцију, тумачење и интерпретацију (Ферклаф 1995, 2001). Марина Катнић-Бакаршић посебно наглашава да критичка анализа дискурса уопште није развила посебну методологију, већ примењује различите методе у зависности од циљева истраживања (Ван Дајк 2008: 2; Катнић Бакаршић 2012а: 12). Како у аналитичке приступе у поменутој дисциплини спадају лингвистичка (фонолошка, лексичка, граматичка), прагматичка, реторичка, стилистичка, жанровска, конверзацијска и семиотичка анализа дискурса (Ван Дајк 2008: 3), Катнић-Бакаршић с пуним правом истиче да се при проучавању одређеног дискурса или жанра треба користити само неким од ових приступа, што је условљено пре свега корпусом, а оправдано тиме што такав методолошки плурализам даје најбоље резултате јер су смернице у истраживању диктиране самим материјалом (Катнић Бакаршић 2012а: 14). Полазећи од Ферклафовог дескриптивног модела, она саставља систем релевантних подтема у зависности од језичког нивоа који се посматра.

Водећи се поменути приступом при постављању методологије, у овом истраживању посматрамо два кључна аспекта:

1. речник (при чему се као подтеме издвајају следеће: какве вредности лексеме имају, ком регистру припадају, које се метафоре користе...);
2. ниво текстуалне структуре (при чему се као подтеме издвајају следеће: именовања актера, форме обраћања...).

Паралелно је, тамо где је неопходно како би се што прецизније и потпуније описао јавни дискурс, анализирана и невербална комуникација.

⁴ Марина Катнић-Бакаршић користи ову поделу како би истакла разлику између анализе дискурса и критичке анализе дискурса: „Док је класична дискурсна анализа фаворизовала дескрипцију, критичка дискурсна анализа укључује и интерпретацију података, а затим и тумачење, при чему сви ови сегменти подразумевају ангажирану позицију званственика” (Катнић Бакаршић 2012а: 12).

2. АНАЛИЗА РЕЧНИКА

2.1. Речник

Највише се уочава промена која се тиче употребе одређених речи и израза из медицинске терминологије и медицинског жаргона: *епидемија, пандемија, коронавируси, породица вируса, ковид 19, оболели, новооболели, заражени, новозаражени, леталитет, морталитет, хлорокин, хидроксихлорокин, епидемиолошка ситуација, епидемиолошка крива, ник епидемије* (у значењу „врхунац епидемије”), *имунитет крда* итд. Ова промена речника последица је честог иступања лекара на конференцијама за штампу, њиховог гостовања у специјалним тематским емисијама итд. Такође, цитирање и парафразирање изјава са конференција за штампу условили су распрострањавање ових речи и израза на читав јавни дискурс, али и продирање у разговорни.

Међутим, како медијски дискурс поприма обележја и убеђивачког (али и манипулативног) дискурса, иако тематски ограничен на епидемиолошку ситуацију и ванредно стање, и овде се уочавају промене на нивоу речи и израза: учесталост употребе речи *струка*, флоскуле каква је *најснажнија подршка државе*, парадокси попут *стрмоглави раст* (уместо *вртоглавог раста*, а *стрмоглавог пада*), *епицентар* дешавања. Пратећи елементи овог дискурса су претерана фамилијарност при изношењу података о жртвама или о оболелима употребом деминутива и хипокористика (*баке, деке, женица*).

Дискурс друштвених мрежа једним својим делом асимилује поменуте језичке појаве, а другим, у тежњи за критичким, сатиричним и/или хумористичним коментаром производи иновативне: отуда се јављају нове речи попут *коронача, коронаш, (стендап) короничар, коронзиван, паникдемија, кашиколузање, кашиколуци*, које постају изразито експресивно средство. Овакве појаве нису ретке у језику, напротив, начин грађења ових речи опште је познат. Поред ових, условљених вирусом, јављају се и речи попут *тоалетоида, старлетани, провизоријуми, ирационалштине*, као и многе друге које су настале околинално и вероватно се неће задржавати, јер су контекстуално условљене.

2.2. Метафоре

Убеђивачки и манипулативни циљеви постижу се различитим метафорама, од којих се посебно издвајају метафоре рата, природних непогода, метафора школе и чудовишта, а уочљива је и метафора спорта.

На конференцијама за штампу неретко се говори о томе да је потребно да *извучемо лекције из онога што се досад радило, да се тек сад учи о новом вирусу* и сл.: *За време колико је вирус у циркулацији, ми смо доста научили о њему.// Кина је имала потпуно други задатак .// Не можемо себи да дозволи-*

мо да имамо радикалне грешке // Нисмо могли да слушамо СЗО да што више тестирамо. // Све земље света имају исти задатак – да зауставе вирус. У оваквим примерима открива се метафора школе, која имплицира да су лекари и грађани (будући да се употребљава тзв. инклузивно *ми* (говорници + реципијенти))⁵ ђаци, а Светска здравствена организација учитељ који даје инструкције и оцењује. Оваквим метафорама подстиче се блискост између лекара и политичара с једне стране и грађана с друге стране. Постављање лекара и политичара у потчињени положај у односу на СЗО и вирус треба да изазове емпатију, разумевање и стрпљење – све што је саставни део подршке ђацима који не могу да савладају тешке задатке.

Насупрот метафори школе, стоји много распрострањенија метафора рата,⁶ која је погодна за изазивање примарних емоција попут страха и туге (о примарним емоцијама више у Миленковић 2017). Ратне метафоре разоткривају се у следећим примерима: *Кинези су мобилисали све снаге. // Ја сам ратни епидемиолог. // Социјална бомба ће бити огромна. // Када се рат против короне заврши, многи ће морати да положу рачуне. // Боримо се против невидљивог непријатеља. // Кризни штаб одлучује о стратегији и које ће мере да се предузму. // Предаја никада није и неће бити опција за Србију. Борићемо се и победићемо!* (билборди по Београду). Коришћење ове метафоре имплицира да је вирус непријатељ (и то невидљив, што у српском дискурсу асоцира и на период бомбардовања 1999. године, када је авион био познат као *невидљив*); да су лекари војници који бране грађане; да су им стратегије и мобилизације *неопходне*. Ратном метафором се, између осталог, вирус представља као *неминовност*, а истовремено се њоме агитује да се крене у борбу.

Метафоре које имплицирају изразиту потчињеност тичу се разумевања вируса као временске непогоде или силе из природе, често вагре: *Овај пожар*

⁵ Инклузивно *ми* често је у медијском дискурсу, нарочито у време рата, и тада се јавља у јаким текстуалним позицијама, какви су новински наслови, при чему сугерише идентификацију с владом и државом, те се ствара *композиционо ми* (Ферклаф 2001: 106).

⁶ Употреба ратних метафора у говору о коронавирусу забележена је у многим језицима (в. Кранерт и др. 2020, Штркаљ Деспот 2020, затим <https://www.vreme.com/cms/view.php?id=1771884>, <http://diskurswestbalkan.uni-jena.de/> или <https://sites.google.com/view/reframecovid/impact> и другде), што потврђује нашу тезу о њиховом изузетном манипулативном потенцијалу. Наиме, с почетка кризе, у првој фази суочавања с претњом, управо овакви метафорички изрази који изједначавају епидемију и рат могу бити веома ефектни у позитивном смислу – да људи схвате озбиљност ситуације, придржавају се заштитних мера и буду дисциплиновани (као војска уосталом). Међутим, настављање таквог ратног дискурса може имати велике негативне последице по ментално здравље становништва, али и до ограничавања демократских начела, људских права и слобода и ућуткивање неистомисљеника ('у рату је све дозвољено'), њиме се не подстиче акција, одговорност, солидарност и озбиљност, већ се изазива страх, паника, анксиозност и неповерљивост, што је погодна клима за манипулисање масама. Из тих разлога настао је покрет #ReframeCovid, с јасним циљем да се ограничи такав језички модел (односно оквир, од енгл. frame) и да се понуди другачији, прихватљивији.

је кренуо из Кине // Имамо ново жариште, али и воде: Ускоро следи други талас епидемије // Пратимо ток епидемије // Немогуће је да је епидемијска крива у та два места имала облик водоскока.

Овакви примери показују да је вирус нешто што се мора прихватити, без опирања и са врло слабом могућношћу утицаја (аналошки према временским непогодама, на које човек не утиче). У оваквим метафорама доминирају импликације: нема људског фактора, самим тим, нема ни одговорности за одређене политичке и друштвене активности; силе које се појављују и условљавају политичку и друштвену климу нису узроковане нечим конкретним, а истовремено не може се на њих деловати, могуће је само прихватање и санација последица. Ова метафора служи и глорификацији учесника: политичаре и групу лекара из Кризног штаба представља као јунаке (ватрогасце), а вирус као опасност коју само такви јунаци могу да уклоне.

Вирус се разуме преко метафоре чудовишта, немани или неке огромне животиње у следећим примерима из корпуса: *Вирус уопште није ослабио // Реп епидемије би могао да нас ошине.* Оваква метафора ослања се на ратну метафору, јер се и у оваквим концептима очекује борба против немани.

Када се говори о вакцинама, јавним дискурсом доминира спортска метафора: *У трку за вакцину је кренуо јако велики број научних института и лабораторија*, а екипни спортови заступљени су у примерима у којима се борба потискује на рачун утакмице у којој народ и лекари (опет инклузивно ми) играју против вируса: *Ми се налазимо на крају првог полувремена. // Како боље можемо да одиграмо ово друго полувреме.* Спортске метафоре, као и ратне, део су јавног дискурса уопште (Силашки и др. 2009) и често служе манипулативним и персуазивним циљевима, али се у време епидемије реконтекстуализују, укрштајући се са новим метафорама.

На самом почетку ванредног стања била је заступљена метафора филма, која је служила застрашивању, јер су се преко ње конципирала предвиђања катастрофалне будућности: *Прети нам италијански сценарио. // Ми смо се фокусирали на кинески, шпански и италијански сценарио.*

3. АНАЛИЗА СТРУКТУРЕ ТЕКСТА

3.1. Говорни чин молбе и невербална комуникација

Осим вербалне, за наше истраживање важна је и невербална комуникација. Дешавало се, наиме, да кључни политички фактори који доносе и спроводе одлуке у Кризном штабу имају карактеристичне телевизијске наступе, у којима се вешто користе говором тела. Па тако, рецимо, на неколико КЗН председник Србије Александар Вучић упозорења о заштити износи у форми

молбе, правећи карактеристичан покрет склопљених шака, као у молитви: *Само вам говорим, људи, ... свако ко је био у Милану, у кризним жароштима ... дајте, људи, само нам то реците, не сме да нам уђе у хирургију клиничког центра корона. Ко бога вас молим! // Молим вас, драги пензионери, као бога, не морам да вам говорим колико вас волим. Све ово што радимо, радимо само због вас. Само останите у својим кућама, не излазите нигде. ... Молим вас, зато што вас толико и волим и волимо!* Директивни говорни чин молбе с израженим перформативним глаголом у првом лицу апсолутног презента (*молим*, који се још назива и окамењени перформатив, овде с функцијом интензификатора) и у њему помињање бога (*Ко бога вас молим!*, *молим вас као бога*), непосредни изливи љубави и бриге за грађане (*не морам да вам говорим колико вас волим, зато што вас толико и волим и волимо*), директно обраћање у другом лицу (*људи, драги пензионери*) има много већи персуазивни потенцијал у односу на званично, формално и одмерено обраћање које би се могло очекивати у кризним ситуацијама. На тај начин директив⁷ постаје експресив, што значи да уз перформативност овај исказ поприма изузетну стилску функцију. Иако се у литератури молба дефинише као учтиви захтев или пак учтиво наређење (Милосављевић 2007: 36), наши примери показују да се о молби може говорити и као о пуком експресивном (прагматичком) средству, где она из сфере формалног усменог изражавања (политичар се обраћа грађанима), прелази у домен крајње неформалног усменог изражавања, што би се могло сматрати неучтивим говорним понашањем. У прилог томе говоре и закључци Б. Милосављевић да, када је о молби реч, степен директивности обрнуто је пропорционалан учтивости, другим речима, што је молба директнија, то је неучтивija (2007: 75–76, 151), односно неконвенционалнија (исто: 150).⁸

3.2. Обраћање и ословљавање

Деминутиви, односно хипокористици особина су јавног дискурса у доба ковида и у ословљавању и обраћању. Када се помињу пензионери као ризична група за обољевање од вируса, често се користе хипокористици (*наше*) *баке* и *деке*, док у ситуацији када је реч о радницима у здравству који нису лекари, медицинским сестрама и немедицинском особљу неретко се чује да се називају

⁷ Директиви су говорни чинови којима се подстиче саговорник на неку делатност. О говорном чину молбе и формама учтивости које се у њему изражавају више у Милосављевић 2007.

⁸ Б. Милосављевић дефинише *неконвенционалне форме учтивости* као одраз емоционално-експресивног стања говорника кроз његов слободан језички избор, а илокуција таквих форми препознаје се у контексту. Па тако „у говорном чину *молбе*, у оквиру неформалне комуникације, писане и усмене, налазимо тзв. експресивне перформативе (*љубим те, кумим те, мајке ти, живота ти*), као и форме фамилијарног и емоционално-експресивног ословљавања саговорника, којима се ублажава императивност исказа, што за комуникативни учинак има експресивно деловање на адресата” (2007: 150).

женицама. Употребом деминутива *женица* изражава се наклоност, нежност и симпатија према женској особи, али и хијерархизација односа, што упућује на родну условљеност квалитативне оцене деминутива у категорији лица (Јовановић 2010: 59).⁹ У већини језика употреба деминутива и хипокористика сматра се говорном стратегијом позитивне (неконвенционалне) учтивости.¹⁰

Дешава се да у великој количини садржаја који се размењују, великој минутажи коју имају на телевизијским емисијама, социјални актери, случајно или намерно, јавно заузимају одређене ставове и говорне улоге, те на површински план избијају неки односи који су хијерархијски неприхватљиви: тако долази до тога да јавност сазнаје да председница владе председника Србије ослобљава са *шефе*, а да се он њој обраћа и у јавности именом *Ана*, притом износећи детаље њихових телефонских разговора, који нису од значаја широј јавности, што може имати компромитујући карактер/призвук: *Ми се живи поједосмо! Ја сам рекао Ани... 15 пута ме звала, плаче због Бежанијске косе...* (РТС, Дневник 2).

Неформално обраћање присутном или чак неприсутном саговорнику¹¹ карактеристично је за Александра Вучића, који је, посебно на почетку епидемије у Србији, био један од најдоминантнијих учесника у медијском дискурсу. Било да је реч о обраћању новинару: *Шта вам је бре, Бојане, данас?! Пустите ме да одговорим. Шта вам је?!* или неком фиктивном саговорнику: *Ја морам да ти чувам живот, и теби и твојим родитељима* (РТС, *Око*), присутне су карактеристике разговорног стила: обраћање по личном имену, императив, изостаје персирање, и, на крају, употреба жаргона.

Када је реч о жаргону, и остали учесници јавног дискурса у време пандемије не либе се да употребе жаргон, некада иронично, али најчешће неадекватно и непотребно, нпр. *Пазите, све што треба да се уради ви треба*

⁹ Још један пример употребе деминутива занимљив је за прагматичку анализу. Реч је о ситуацији када се власницима паса одређују термини за шетање својих кућних љубимаца: *... ако могу увек да оперу и шапице псу*. Власници паса, због полицијског часа, нису били у могућности да обављају своју дневну рутину и изводе животиње, зато су били конфронтирани одлукама кризног штаба. Овим и сличним хипокористичима покушава се превазићи јаз између грађана и доносиоца одлука и доприноси се смањењу напетости између две супротстављене стране. Како В. Јовановић истиче: „Хипокористичност у садржај деминутива уноси компоненту симпатије, милоште, као израз говорникове наклоности и нежности како према појму на који се указује, тако и према целокупној комуникативној ситуацији” (Јовановић 2010: 27). Дистанцирање од непријатне ситуације Александар Вучић, као актер говорног догађаја, остварује додатно и употребом 3. лица уместо 1. у ироничним коментарим типа: *А онда је зликовац Вучић тај који не да људима да прочетају, не брине о њиховим љубимцима*.

¹⁰ Реч је о карактеристици заиста великог броја језика, па се једно време сматрала језичком универзалијом (Браун/Левинсон 1987).

¹¹ У говорима Александра Вучића посебно место заузимају дијалошке форме с неприсутним саговорником, што измешта фокус досадашњих закључака критичке анализе дискурса са односа конфронтације *ми : они* (Слијепчевић 2016).

да испаднете кул. Преко дана сте кул, не поштујете мере, и то је супер...
Увече у 8 сте кул, кад тапшете...

3.3. Интимизирање

Српски дипломатски дискурс бележи једну нову појаву, а како се чини, то и није само српска специфичност. Ради се наине о неубичајеној интимизацији у дипломатској комуникацији, о већем степену присности са међународним партнерима који пружају финансијску и медицинску помоћ у доба епидемије. То се, пре свега, односи на обраћање политичким представницима Кине и њиховом ословљавању, нпр.: *У поступку смо набавке нових респиратора од наше кинеске браће // „Верујем у пријатеља и брата Си Ђинпинга и кинеску помоћ”, написао је Вучић уз фотографију* (Вечерње новости).

Такође, ту је и нова конструкција, синтагма која је пореклом калк из кинеског језика – *челични пријатељ(и)*, ређе *челична браћа*. Појављује се почетком епидемијске кризе захваљујући актуелној амбасадорки Народне Републике Кине Чен Бо и врло брзо постаје веома фреквентна у српском медијском дискурсу. Синтагмама *челични пријатељи* и *челична браћа* у кинеском језику називају се најближи пријатељи, односно пријатељски односи који су јаки, чврсти и нераскидиви као челик. Овакви изрази, карактеристични за разговорни кинески језик, почели су се активно користити у дипломатији за изражавање искреног пријатељства између Кине и пријатељских земаља. Кинеске дипломате су уз велику хуманитарну помоћ многим земљама у свету утицале и на језике који се у њима говоре. Иако се то може учинити безначајним, коришћење оваквих фраза средство је велике дипломатске кампање у којој се Кина представља као најближи рођак (*брат*), односно близак пријатељ (*челични пријатељи*). Примери из српског језика: *„Хвала српским пријатељима што сваке године одају пошту и хвала што и у овој ванредној ситуацији због пандемије нисте заборавили данашњи дан. Кина и Србија су челични пријатељи, делимо добро и зло увек се подржавамо и помажемо једини другима”, рекла је амбасадорка Кине.* (РТС, вест о обележавању годишњице бомбардовања кинеске амбасаде у Београду) // *Вучић: Верујем у Сија, челично пријатељство Србије и Кине / Председник Србије објавио је вечерас на Инстаграм налогу „aviscic” фотографију на којој се рукује са Си Ђинпингом. Председник Србије је другачију фотографију, на којој се такође рукује са Сијем, објавио и на Инстаграм налогу „vidicnostsrbijeav” уз поруку: „Живело челично пријатељство Србије и НР Кине, хвала на свему што чините за Србију”* (РТВ). Уз наведене изразе већи степен интимизације изражава се ословљавањем кинеског председника именом (*Верујем у Сија, рукује се са Сијем, наш брат Си* итд.) од стране наших званичника, па и од стране новинара у домаћим медијима.

3.4. Манипулисање емоцијама

Док се медицински део Кризног штаба, такозвана *струка*, грађанима обраћа крајње формално, често с карактеристичним перифрастичним предикатом (*старије особе су у већем ризику*), и јасно одмереним тоном, политичари шаљу поруке које служе застрашивању: *Ситуација је драматична. Приближавамо се сценарију из Италије и Шпаније. Молимо вас да останете код куће.* (СМС послат грађанима, који потписује Кризни штаб) // *Уколико, драги пензионери, послушате такве предлоге, неће нам бити довољно комплетно Бежанијско гробље, комплетно Лешће, Ново гробље, Централно гробље. Биће мало да прими све нас уколико се такви савети буду слушали. // Је л' се јавио страх? Јесте? Одлично. Биће дисциплинованији људи. Веома сам срећан што се јавио страх код људи, уз врло фреквентну употребу фраза италијански сценарио, шпански сценарио.*

3.5. Манипулисање бројевима, процентима и подацима

Неизбежна у политичком дискурсу јесте тема економије, а специјално у временима неке нестабилности, било она политичка, економска, здравствена, те глобална или локална. У испитиваном дискурсу примећена је изузетна манипулација бројевима и процентима, посебно када се тиче економског раста. Због епидемије није вероватан привредни раст како је очекивано у претходном периоду, те се користе терминолошки парадокси, нпр. *економски раст је негативан // За Србију су рекли да ће имати -3% што је највиши раст, односно најмањи могући пад.*

Било је више економских мера које су се тичале помоћи привреди (ослобађање од пореза и доприноса и/или њихово одгађање, уплата минималца или половине минималца запосленима у приватном сектору и сл.) и грађанима (једнократне помоћи пензионерима итд.), али се, као један вид помоћи, (дискурсно) посебно издваја одлука да сваки пунолетни грађанин Србије добије 100 евра у динарској противвредности. Међутим, оно што је лингвистички занимљиво није помпезна најава такве акције државе, већ перцепција примљене помоћи која се доживљава као изненадни неочекивани (па и незаслужени) поклон, што се може видети и у конструкцији с деминутивом *100 еврића*¹²: *Јесте ли сви добили 100 еврића? // Стигла порука, легло 100 еврића // 100 еврића на рачун, Бог да нам позавиди, нит орали нит копали. // 100 еврића чини чуда. // Данас су пале све банкарске апликације. Сви проверавали је ли легло 100 еврића.* Овим деминутивним обликом именице у множини *еври* изражава се осећање пријатности и задовољства које у говорнику изазива новчани добитак, што је честа компонента хипокористика, као једне од класа

¹² Ова синтагма јавља се врло често на друштвеним мрежама.

именица субјективне оцене.¹³ Иако су за деминутиве који се односе на човека, примарни прагматички садржаји за разлику од оних који означавају неживо и за које је типично значење размере, има ситуација када се код ових других сема 'мало/умањујуће' може неутралисати, па онда прелази у сферу експресије као субјективна оцена, а не као размера, што би било типично за ту класу (Јовановић 2010: 45). 100 евра су у ствари врло значајни за становнике Србије и стога они употребљавају хипокористик тепајући новцу.¹⁴

4. ЗАКЉУЧАК

У раду о јавном дискурсу у периоду епидемије ковида анализирана су два дискурсна аспекта која су претрпела најоочљивије промене, узимајући у обзир манипулативне и персуазивне циљеве социјалних актера. Уочено је да се, поред недвосмислене промене речника условљене темом, највећи број метафоричких модела ревитализује новим комбинацијама и с посебним импликацијама. Такође, упадљива је и дуална улога метафора: с једне стране, оне служе позивању на послушност и изазивању страха (метафоре рата, временских непогода и метафоре немани), а с друге, ублажавајући опасност, глорификују чланове Кризног штаба и појачавају њихову друштвену моћ (метафора школе, филмска метафора, метафора ватре).

Са аспекта текстуалне структуре посматране су форме обраћања и ословљавања, с посебним освртом на очигледне маркере интимизирања (од деминутива и хипокористика до неформалног обраћања присутном или имагинарном саговорнику), али и језичке одлике процеса манипулације емоцијама, бројевима, процентима и подацима. Употреба жаргона и директно обраћање без персирања указују на укидање друштвене хијерархије у различитим односима (примера ради, на нивоу премијер–председник или председник–новинар). Избегавање недвосмисленог именовања неке друштвене појаве засновано је на парадоксима (*економски раст је негативан*) и литоти (*100 еврића су 100 еврова*), што су уједно и најучесталија средства манипулације.

¹³ „Деминуција и аугментација, као творбени процеси, представљају и експресивна језичка средства, будући да је употреба ових облика у вези са говорником и комуникативном ситуацијом, односно са говорниковом намером и његовим комуникативним циљевима. То је и један од разлога зашто се при употреби деминутива појављује и хипокористичност, посебно својствена деминутивним именицама. Хипокористичност у садржај деминутива уноси компоненту симпатије, милоште, као израз говорникове наклоности и нежности како према појму на који се указује, тако и према целокупној комуникативној ситуацији” (Јовановић 2010: 27).

¹⁴ Проучавајући примере с деминутивима *еврићи* и *милиончићи* Јовановић закључује да је реч о стилској фигури литоти која означава да се одређени лексички садржај привидно ублажава с циљем појачавања (Јовановић 2010: 45). Да је реч о литоти сведочи и врло сликовит пример с Твитера: *Није шала, 100 еврића су 100 еврова*. Више о стилској и граматичкој функцији литоте в. у Ковачевић 2015.

Имајући у виду примере попут наслова *Криза тек почиње: Пред Србијом цунами отказа*, у којем метафора природне силе мигрира у област економије, можемо закључити да је за будућа истраживања потребно анализирати и ниво интертекстуалних веза (нарочито кроз поређења различитих типова дискурса – уплив медицинске терминологије у политички дискурс, али и уплив политичког фразирања у дискурс здравствених радника који неретко занемаре своју примарну социјалну улогу).

ЛИТЕРАТУРА

- Бајбер/Конрад 2019:** D. Biber and S. Conrad, *Register, genre, and style*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Браун/Левинсон 1987:** Penelope Brown, Stephen C. Levinson, *Politeness. Some universals in language usage*. Cambridge University Press.
- Ван Дајк 2006:** Teun van Dijk, *Discourse and manipulation. Discourse and Society*, Vol. 17 (2), London, Thousand Oaks, CA and New Delhi: SAGE Publication, 359–383.
- Ван Дајк 2008:** Teun van Dijk, *Discourse and Power*, Hampshire and New York: Palgrave Macmillan.
- Еко 1973:** Умберто Еко, *Култура, информација, комуникација*, Београд: Полит.
- Јовановић 2010:** Владан Јовановић, *Деминутивне и аугментативне именице у српском језику*, Београд: Институт за српски језик САНУ.
- Катнић Бакаршић 2012а:** Marina Katnić-Bakaršić, *Između diskursa moći i moći diskursa*, Zagreb: Naklada Zoro.
- Катнић Бакаршић 2012б:** Marina Katnić-Bakaršić, Uloga zamjenica mi i oni u konstrukciji odnosa moći u diskursu, *Bosanskohercegovački lingvistički kongres*, knjiga I, Sarajevo: Slavistički komitet, 399–407.
- Ковачевић 2015:** Милош Ковачевић, *Стилистика и граматика стилских фигура*, Београд: Јасен.
- Кранерт и др. 2020:** Michael Kranert, Paola Attolino, Martina Berrocal, Júlio Antonio Bonatti Santos, Sara Garcia Santamaria, Nancy Henaku, Aimée-Danielle Lezou Koffi, Camilla Marziani, Viktorija Mažeikienė, Dasniel Olivera Pérez, Kumaran Rajandran & Aleksandra Salamurović, COVID-19: The World and the Words. Linguistic means and discursive constructions. *The DiscourseNet Collaborative Working Paper Series*, No 2/9, August 2020. Special Issue: Discourse

Studies Essays on the Corona-Crisis: https://discourseanalysis.net/sites/default/files/2020-09/Kranert_et-al_2020_DNCWPS_2-9.pdf

- Миленковић 2017:** Ана Миленковић, *Семантичка и творбена анализа глагола којима се означавају осећања у савременом српском језику*, [докторска дисертација], Филолошки факултет, Београд.
- Милосављевић 2007:** Бојана Милосављевић, *Форме учтивости у српском језику*. Београд: Учитељски факултет.
- Силашки и др. 2009:** Надежда Силашки, Татјана Ђуровић, Биљана Радић-Бојанић. *Јавни дискурс Србије*, Београд: Центар за издавачку делатност Економског факултета.
- Сколон 2008:** Ron Scollon, *Analyzing Public Discourse, Discourse analysis in the making of public policy*, London: Routledge.
- Слијепчевић 2016:** Светлана Слијепчевић, *Језичко-стилске одлике реклам-но-пропагандног жанра у политичком дискурсу*, [докторска дисертација], Београд: Филолошки факултет.
- Ферклаф 2003:** Norman Fairclough, *Analyzing discourse textual analysis for social research*, London: Routledge
- Штркаљ Деспот 2020:** Kristina Štrkalj Despot, *Kako koronavirus mijenja jezik kojim govorimo (i mislimo)?*. *Hrvatski jezik: znanstveno-popularni časopis za kulturu hrvatskoga jezika*, Vol. 7 No. 2, 1–7.

THE PUBLIC DISCOURSE IN THE TIME OF COVID-19

Summary

The aim of this work is to analyze changes in the Serbian public discourse caused by coronavirus pandemic in Serbia. As a very appropriate methodology the critical discourse analysis was used to show and explain changes in different levels of language: lexical and textual. The first lexical feature is the emergence of neologisms in the Serbian language which very quickly expanded the domain of its use from specific medical terminology and became part of media language (korona, kovid 19), including also new words motivated by them (kovidan, kovidiot, koronski, postkoronski, infodemija etc.). The second one is the spread of existing well-known medical terminology in public sphere (epidemija, pandemija, virus, porodica virusa, oboleli, novooboleli, letalitet, komorbiditet, epidemiološka situacija, izolacija). The third characteristic is significantly frequent use of metaphors, among which are those related to war, natural disasters, school, monster, sport etc. The textual specific is in the text structure, where the most interesting are naming participants in communication and ways of addressing to participants (including non verbal communication) with persuasive and manipulative goals through the variation between formal and informal style

or register. The paper presents a contribution to the broader picture of the global impact of the coronavirus on languages on the whole.

Keywords: public discourse, coronavirus, COVID-19, metaphor, persuasion, manipulation, the Serbian language

*Svetlana M. Slijepčević Bjelivuk
Marina M. Nikolić*